

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของสาระในภาพกับความแตกต่างทางพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีต่อการระลึกภาพได้ของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ดังนั้นเนื้อหาสำคัญที่ผู้วิจัยศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัย ประกอบด้วย เรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. พื้นฐานทางวัฒนธรรม
2. กระบวนการสนทนาที่ค้นสาร
3. การจำสิ่งเร้าประเภทภาพ

1. พื้นฐานทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งเนื้อหาสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น (กองวิจัยและวางแผน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2529)

คำว่า "วัฒนธรรม" ได้มีผู้ค้นคว้าไว้ว่า ก่อนจะมีศัพท์ดังกล่าว พระมหาภูทก แห่งวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ได้ทดลองใช้คำว่า "ภูมิธรรม" เพื่อแปลคำว่า "culture" ในภาษาอังกฤษ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2475 พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นผู้ทรงใช้คำว่า "วัฒนธรรม" และเข้าใจกันว่า ทรงเป็นผู้บัญญัติศัพท์ดังกล่าว (ประพนธ์ ตรีณรงค์, 2526)

คำว่า "วัฒนธรรม" มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย ซึ่งจะกล่าวถึงพอสังเขป ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญของงานในชีวิต ถ้ายทอดและเอาอย่างกันได้ รวมทั้งผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้ เรียนรู้จากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณี ตลอดจนความรู้สึก ความคิดเห็น

ความประพฤติกิริยาอาการ หรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปแบบพิมพ์เดียวกันและแสดงออกมาให้ปรากฏเป็น ภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น เป็นมรดกทางสังคม ซึ่งสังคมจะรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม (เสวีชัยโกเศศ, 2515)

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2501) กล่าวว่า "วัฒนธรรมได้แก่ความคิดอ่าน และวิถีทางแห่งการกระทำของประชาชน ที่ประมวลเข้าไว้และเรียนรู้ได้ กล่าวคือ ผลเบ็ดเสร็จแห่งความคิดที่มนุษย์ทำให้เจริญขึ้น ถ้ายทอดต่อ ๆ กันและสะสมไว้ในทางประวัติศาสตร์การสนองความสะเทือนใจและวิถีแห่งการกระทำ"

ไทเลอร์ (Tylor, 1871) กล่าวว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งรวมทั้งหมดที่ประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและพฤติกรรมอื่น ๆ ที่มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

คำว่า "วัฒนธรรม" นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้กว่าร้อยความหมาย แต่จากนิยามทั้งหลายทำให้สรุปได้ว่า "วัฒนธรรม" จะต้องมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ คือ (ดรณี บุญทิบาล, 2530)

1. วัฒนธรรมเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Learned behavior)
2. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม เป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้
3. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่ละสังคม เพื่อสนองความจำเป็นในการอยู่รอด วัฒนธรรมตามนัยนี้ มีประโยชน์ในการที่จะแยกให้เห็นความแตกต่างของชุมชนหนึ่ง ๆ กับชุมชนหนึ่ง
4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ เพราะมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ และปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

จากความหลากหลายเกี่ยวกับนิยามของคำว่า "วัฒนธรรม" และการสรุปลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมในแนวดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้สรุปองค์ประกอบทางวัฒนธรรม จัดเป็น 7 องค์ประกอบ คือ 1. ศาสนา 2. ภาษา 3. ขนบธรรมเนียมประเพณี 4. ครอบครัวยุค 5. สถาบันราชการ 6. ศิลปะ 7. อาหารการกิน เป็นตัวแปรทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ เหล่านี้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกัน

และกัน ไม่มีวัฒนธรรมใดที่เกิดขึ้นแล้วลอยตัวอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวแต่จะต้องเป็นปัจจัยสนับสนุนซึ่งกันและกัน และในการวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษาเฉพาะวัฒนธรรมภาคกลาง และวัฒนธรรมภาคใต้

1.1 องค์ประกอบทางศาสนา

วัฒนธรรมของทุกชาติ ส่วนมากอยู่บนรากฐานของศาสนาที่คนในชาตินั้นเคารพนับถือ และอยู่บนรากฐานของลัทธิความเชื่อถือของคนเหล่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2525)

ศาสนา หมายถึง คำสอนซึ่งเป็นความเชื่อที่แน่นแฟ้นและเป็นแบบแผนซึ่งแต่ละศาสนาจะมีคำสั่งสอนเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน ทั้งในด้านรูปลักษณ์ (Form) และหน้าที่สังคม (Function) โดยมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือ สอนให้เป็นคนดีให้คนเข้ากับสังคม ให้คนมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ให้มีความสามัคคี ให้มีบรรทัดฐานในการปฏิบัติตลอดจนเป็นที่รวมแห่งความเชื่อและความเคารพนับถืออันสูงสุดของมนุษย์ (สุนัตรา สุภาพ, 2529)

นักการศาสนาได้กำหนดองค์ประกอบของศาสนาไว้ 5 ประการ คือ (สุวรรณ เเพชรนิล, 2528)

1. ศาสดา ผู้ก่อตั้งศาสนา
2. หลักธรรม ที่รวบรวมไว้เป็นคัมภีร์
3. ทายาท ผู้ทำหน้าที่สืบทอดศาสนา
4. ศาสนสถาน สถานที่ปฏิบัติการของศาสนา
5. พิธีกรรม วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงหลักการของศาสนา

องค์ประกอบทั้ง 5 ประการเหล่านี้ ไม่ได้ถือเป็นเกณฑ์ตายตัวว่าจะต้องมีให้ครบทั้ง 5 อย่าง จึงจัดว่าเป็นศาสนา แม้ไม่ครบ 5 อย่าง ก็ยังคงจัดเป็นศาสนา

ในประเทศไทยประชาชนนับถือศาสนาต่าง ๆ กัน เช่นในภาคกลางประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือมากที่สุด ส่วนศาสนาที่มีประชาชนนับถือเป็นอันดับที่

สองคือศาสนาอิสลาม ซึ่งชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ทางภาคใต้ของไทย ทั้งนี้เนื่องจาก ประชาชนทางภาคใต้ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในสุมาตราและปลายแหลมมลายู มีภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเดียวกัน มีการไปมาค้าขายและมีความสัมพันธ์เป็น เครือญาติกัน จึงทำให้ประชาชนทางภาคใต้ได้รับนับถือศาสนาอิสลามเช่นเดียวกันด้วย (ข้าหลวง วุฒิจันทร์ และคณะ, 2523; ชูดา จิตนิทักษณ์, 2528)

1.1.1 พุทธศาสนากับการดำเนินชีวิตของชาวไทยพุทธ

พุทธทาสภิกขุ (2501) ได้อธิบายว่า พุทธศาสนา คือ วิชาธรรมทั้งระเบียบปฏิบัติสำหรับ จะให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งพระไตรปิฎก ล้วนเป็นการระบุให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร เช่น หลักเรื่องอริยสัจ 4 ประการ

- อริยสัจข้อที่ 1 แสดงว่าสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์
- อริยสัจข้อที่ 2 แสดงว่าความอยากนั้นเป็นเหตุของความทุกข์
- อริยสัจข้อที่ 3 แสดงว่า นิโรธ คือ การดับความอยาก และ
- อริยสัจข้อที่ 4 แสดงว่า มรรค คือ วิธีดับความอยากนั้น ๆ เป็นต้น

คำว่า "พุทธศาสนา" แปลว่า ศาสนาของผู้รู้ คือ รู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงนั่นเอง

กล่าวได้ว่า พุทธศาสนาเป็นวิชาที่สอนให้บุคคลได้ เรียนรู้สรรพสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ตามสภาพความเป็นจริง คือ เรียนรู้ว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (Natural phenomena) ล้วนมีสภาวะ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา คือสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่แน่นอนมีการเปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ และเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเท่านั้น (อาภรณ์ อภิธรรม, 2515) เอกลักษณะของศาสนาพุทธไม่เน้นความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ เน้นทาง เหตุผลมากกว่าต่อต้านความเชื่ออย่างมงงาย หลักของศาสนาพุทธนอกจากจะสอนให้คนทำดี และ ละเว้นความชั่วแล้วยังสอนให้จิตใจผ่องแผ้ว คือให้จิตปลอดกิเลส ตัณหา ราคะ ความวิตกกังวล ใจต่าง ๆ สิ่งนี้คือ ลักษณะพิเศษที่มีการเน้นมากในศาสนาพุทธและอาจถือได้ว่าเป็นหัวใจที่แตกต่าง กับศาสนาอื่น ๆ พุทธศาสนาเป็นแบบ Agnostic คือไม่สนใจว่า มีพระเจ้าหรือไม่และเน้นทาง Pragmatism คือเล็งผลด้านปฏิบัติ ศาสนาพุทธสนใจการแก้ปัญหา อริยสัจ 4 คือ การยอมรับว่ามี

ปัญหา และพยายามแก้ปัญหาให้หมดสิ้นไป (บรรพต วีระสัย, 2519)

หลักคำสอนของพุทธศาสนาได้แทรกอยู่ในชีวิตจิตใจของคนไทยมาโดยตลอด และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวไทยพุทธ คือ (แปลก สนธิรักษ์, ม.ป.ป)

1. อิทธิพลต่อลักษณะนิสัยจิตใจ คนไทยมีนิสัยเยือกเย็น เมตตากรุณา เคารพอ่อนน้อม กตัญญูทวาที สุภาพ เพราะคำสอนตามหลักธรรมพุทธศาสนา
2. อิทธิพลศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม เช่น ภาพเขียนตามผนังโบสถ์ วิหาร การหล่อพระพุทธรูป เจดีย์รูปทรงต่าง ๆ เป็นต้น
3. อิทธิพลต่อภาษา ชาวไทยพุทธรับเอาพุทธศาสนาทั้งหินยานและมหายานจากอินเดีย เราจึงรับเอาภาษาบาลี หรือ มคธ และสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยมากมาย ซึ่งทั้งนี้น่าจะรวมถึงวิธีการอ่านจากซ้ายไปขวาด้วย
4. อิทธิพลต่อวรรณกรรม วรรณกรรมต่าง ๆ ของไทยส่วนมากมาจากเรื่องทางพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง เป็นต้น
5. อิทธิพลต่อจารีตประเพณี ประเพณีสำคัญของไทยส่วนมากสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนา เช่น วิสาขบูชา เข้าพรรษา บวชนาค เป็นต้น
6. อิทธิพลต่อขนบธรรมเนียม ซึ่งได้อาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น การเข้าพบผู้ควรเคารพ การต้อนรับแขก
7. อิทธิพลต่อการศึกษเล่าเรียน ในปัจจุบันถึงแม้จะมีโรงเรียนเกิดขึ้นมากมาย วัดก็ยังเป็นสถานศึกษา และอบรมจิตใจ
8. อิทธิพลต่อดุริยางคศิลป์ ในพิธีทางศาสนา มักมีการบรรเลงเพลงสาธุการ เพลงแทนเรือพระกฐิน เป็นต้น

1.1.2 ศาสนาอิสลามกับการดำเนินชีวิตของชาวไทยมุสลิม

คำว่า "อิสลาม" เป็นภาษาอารบิก แปลว่า "การมอบกายและจิตใจให้แก่พระเจ้า (พระอัลเลาะห์)" (สมจัย อนุমানราชชน, 2514) คำว่า "อิสลาม" เป็นคำที่หมายรวมถึงความสงบสุข ความมั่นคง ทางแห่งความสงบ และการยอมรับผิดชอบต่อสภาวะของพระเจ้าเป็นเจ้า ความหมายอีกอย่างหนึ่งมาจากคำ "ซัลละมะ" แปลว่า "เข้าไปในสันติ" ตามความหมายนี้

อิสลาม หมายถึงศาสนาแห่งสันติ และยังมีความหมายได้อีกอย่าง คือ "การปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระอัลเลาะห์" (ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ, 2513)

คนที่นับถือศาสนาอิสลาม เรียกว่า "มุสลิม" ซึ่งมาจากคำว่า "อัล-ละ-มะ" แปลว่า "เข้าขอมน้อมกาย" มุสลิม จึงแปลว่า "คนที่ขอมนอบกายและจิตใจให้แก่พระอัลเลาะห์ (ซัดดิก บรูซฟอร์ด, 2519) อิสลามได้ให้คำสอน อันเป็นธรรมนูญแห่งชีวิตแก่มวลมนุษย์เป็นคำสอนอันมีระเบียบแบบแผนให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม ความดีงาม มีจิตใจโอบอ้อมอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสงบสุข ศาสนาอิสลามสอนให้มนุษย์รู้จักพระผู้สร้างจักรวาล และบรรดาสรรพสิ่งทั้งมวลที่แท้จริง สอนให้ศึกษาและเข้าใจในพระคัมภีร์อัล-กุรอาน พระวจนะ และจริยวัตรของพระศาสดา สอนให้ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว ห้ามการเคารพบูชารูปปั้น ภาพจำลอง หรือวัตถุอื่นใดทุกชนิด ชัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการเชื่อผีหรือโชคลางหน้าที่สำหรับมุสลิมทุกคน จะต้องศึกษาให้รู้หลักการทางศาสนา คือการอ่านและเข้าใจในความหมายของคัมภีร์อัล-กุรอาน เพื่อนำไปปฏิบัติให้เป็นผลในการดำรงชีวิตตามแบบฉบับของนบี โมฮัมหมัด ศาสนาอิสลามมีบทกำหนดความเชื่อ และการปฏิบัติเกือบทุกแง่มุมในการดำรงชีวิต คัมภีร์อัล-กุรอาน บรรจุกำสอนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ รวมทั้งคำสอนที่เป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ศาสนาอิสลามหล่อหลอมรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิม ไว้อย่างมั่นคงศาสนาอิสลามจึงสร้างเอกลักษณ์ของมุสลิมขึ้น (อุทัย หิรัญโต, 2521)

คัมภีร์อัล-กุรอาน เปรียบเหมือนหัวใจของศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพราะอัล-กุรอาน คือ วจนะของอัลเลาะห์ นำบรรดาผู้ปฏิบัติตามบทบัญญัติในอัล-กุรอาน ไปสู่ความดีงาม และให้ประสบสันติสุขในปัจจุบันและปรภพ ฉะนั้นบทบัญญัติที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอานจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ต่อคนมุสลิม คัมภีร์อัล-กุรอาน มีความสำคัญยิ่งในชีวิตของเขา เพราะบทบัญญัติในอัล-กุรอาน เกี่ยวพันกับชีวิตของเขาตั้งแต่เกิดจนตาย (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, 2512)

โครงสร้างหรือหลักธรรมในศาสนาอิสลามมี 2 ประการ คือ หลักศรัทธา และหลักปฏิบัติมุสลิมจะต้องศรัทธาในหลัก 6 ประการ ได้แก่ (ฉวีวรรณ วารมประเสริฐ, 2525)

1. ศรัทธาในพระอัลเลาะห์พระองค์เดียว
2. เชื่อมั่นในเทวทูตผู้แจ้งข่าวของพระเจ้า

3. เชื้อมั่นในคัมภีร์ต่างๆ ของศาสนา
4. เชื้อมั่นในบรรดาศาสนทูตของพระอัลเลาะห์
5. เชื้อมั่นในโลกหน้า
6. เชื้อมั่นในการกำหนด ความดีและความเชื่อซึ่งมาจากพระอัลเลาะห์

ส่วนหลักปฏิบัติ มุสลิมจะต้องถือหลักปฏิบัติ 5 ประการ ดังนี้

1. ปฏิญาณตนประกาศความศรัทธาว่า "ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากพระอัลเลาะห์และนบีมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของพระเจ้า จะต้องปฏิบัติอย่างน้อยวันละ 5 ครั้ง"
2. การละหมาด เป็นการมนัสการต่อพระอัลเลาะห์ ทำวันละ 5 เวลา
3. การถือศีลอด หมายถึงการงดเว้นการบริโภค การร่วมสังวาส การกระทำชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ นับแต่เวลาพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก ปีละ 1 เดือน ในเดือนรอมฎอน
4. การบริจาคทาน หมายถึง การบริจาคเงินหรือสิ่งของ คิดเป็นร้อยละ 2.5 ของรายได้ ให้แก่ผู้ยากจน หลังการมนัสการ และถือศีลอดแล้ว
5. การประกอบพิธีฮัจญ์ หรือการจาริกแสวงบุญ ณ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดี-อาระเบีย อย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต

ชาวไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถือว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ของคนในจังหวัดนั้น ๆ ตามสถิติปรากฏว่ามีคนมุสลิมไม่น้อยกว่าร้อยละ 75 ของพลเมืองทั้งหมดของแต่ละจังหวัด มุสลิมอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน และมีความผูกพันต่อกันอย่างแน่นหนา โดยมีศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมเป็นเครื่องรัดรั้งมุสลิมทุกคน (อุทัย หิรัญโต, 2521) จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษา และความเชื่อในศาสนาของชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ของไทย อัจฉรา บุญชู (2519) พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธมีความสัมพันธ์ในทางลบ เนื่องจากศาสนาพุทธด้านกับศาสนาอิสลามทั้งชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม ผู้ที่มีระดับการศึกษายิ่งสูงขึ้นความเชื่อในศาสนากลับยิ่งลดลง คือผู้ที่ได้รับการศึกษาในระดับ ป.4-ป.7 ความเชื่อในศาสนาจะลดลงและลดลงอีกระดับ ม.3 ซึ่งการให้การศึกษาทางศาสนานั้นมีอยู่ทุกระดับการศึกษายิ่งการศึกษาระดับสูงเนื้อหาจึงเพิ่มขึ้น เมื่อผลเป็นดังนี้แสดงว่า การศึกษาเนื้อหาทางศาสนาเพิ่มขึ้น ไม่มีผลให้ความเชื่อเพิ่มขึ้นเลย และจากการศึกษาวิเคราะห์วิธีสอนหลักธรรมในศาสนาพุทธกับศาสนาอิสลามพบว่า เด็กมุสลิมที่เรียนอยู่ในโรงเรียนที่มีการสอนจริยธรรมในพุทธ

ศาสนาบางคนจะไม่สามารถปรับตัวได้ใน 2 สังคมระหว่างบ้านกับโรงเรียน (อนันต์ ศิริปโชติ, 2527)

1.2 องค์ประกอบทางภาษา

ภาษา คือ สิ่งที่มีมนุษย์คิดขึ้นสำหรับเป็นเครื่องมือสื่อสารในสังคม ซึ่งประกอบด้วย สัญลักษณ์ หรือเครื่องหมาย กับความหมาย ซึ่งเป็นความรู้สึกลึกซึ้งที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์ หรือเครื่องหมายนั้น ๆ (ประสิทธิ์ กาศย์กลอน, 2518) โดยตัวของมันเอง ภาษาเป็นวัฒนธรรม เพราะภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือกำหนดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการสื่อสารกันในหมู่สังคม (ดวงมน จิตรจำนงค์ และอาภาพรธ วรรณโชติ, 2529) มนุษย์มีภาษาพูดภาษาเขียน และภาษาสัญลักษณ์ ที่สามารถใช้ติดต่อถ่ายทอดทัศนคติ และอารมณ์ เพื่อทำความเข้าใจระหว่างกันได้ (เต็มศักดิ์ สุวรรณประเทศ, 2521)

ภาษาไทย พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากตัวอักษรขอม นอกเหนือจากภาษาขอมแล้วยังนิยมใช้ภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งเป็นผลจากการเผยแพร่ พุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ เมื่อรับศาสนาก็รับภาษามาใช้ด้วย (สมชัย ใจดี และ ยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, 2529) ภาษาไทยมีวิธีการอ่านจากซ้ายไปขวา ก่อนที่จะสอนอ่านภาษาไทยควรสร้างความพร้อมสำหรับการเรียนอ่านภาษาไทย คือการฝึกการรับรู้ของสายตา เพื่อให้เกิดนิสัยในการเคลื่อนสายตาจากซ้ายไปขวา เช่น ใช้ดินสอลากไปบนกระดาษจากซ้ายไปขวาแล้วให้เด็กมองตาม ทำลูกศรลากจากอักษรตัวแรก ไปยังอักษรตัวสุดท้ายของคำโดยลากจากซ้ายไปขวา เรียงลำดับภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยจัดภาพจากซ้ายไปขวา แล้วให้เด็กดูภาพเหล่านั้น ใช้กระดาษแข็งปิดคำทั้งคำ ค่อย ๆ เปิดให้เด็กเห็นตัวอักษรทีละตัวจากซ้ายไปขวา เป็นต้น

การอ่านเป็นกระบวนการสองกระบวนการ (ประเทิน มหาพันธ์, 2530) ได้แก่

1) กระบวนการทางกาย เมื่อร่างกายตอบสนองต่อสัญลักษณ์ที่สายตามองเห็น ซึ่งประกอบด้วยทักษะแห่งการเคลื่อนไหวด้านต่าง ๆ มีการเคลื่อนไหวของสายตา เป็นต้น แล้วส่งผ่านข้อมูลที่ได้รับไปยังสมอง

2) กระบวนการทางสมอง ซึ่งความหมายต่าง ๆ ของสัญลักษณ์จะได้รับการรับรู้และแปลความหมาย ในขณะที่สายตาทอดไปอย่างมีจังหวะตามเส้นบรรทัดของตัวอักษรแต่ละตัวต่าง ๆ จะรับรู้ และสมองก็จะแปลความหมายในทันที ทั้งกระบวนการทางกายและกระบวนการทางสมองมีความสำคัญเท่าเทียมกัน กระบวนการทางสมองขึ้นอยู่กับกระบวนการทางกายเป็นอันมาก เพราะการรับรู้ทางสายตาเป็นการเริ่มต้นของกระบวนการในการอ่าน

1.2.1 การเคลื่อนไหวของดวงตาในการอ่าน

ในขณะที่อ่านหนังสือ ดวงตาจะเก็บภาพของสัญลักษณ์ไว้เป็นระยะ ๆ โดยการเคลื่อนไหวอย่างมีจังหวะจากซ้ายไปขวาที่ละบรรทัด การหยุดชั่วขณะ เมื่อสายตาจับอยู่ที่กลุ่มของตัวอักษรจะทำให้การรับภาพชัดเจนยิ่งขึ้น ภาพของสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนจอภาพ จะถูกส่งผ่านไปยังสมอง โดยเส้นประสาทของตา สมองของผู้อ่านจะแปลภาพตัวอักษรที่รับมานี้ออกเป็นความหมาย

ประสิทธิภาพของการอ่านขึ้นอยู่กับอุปนิสัยการเคลื่อนไหวของดวงตาเป็นสำคัญในการอ่านหนังสือนั้น สายตาจะจับอยู่ที่แถวของตัวอักษรเป็นช่วง ๆ ช่วงหนึ่ง ๆ ที่สายตาจับอยู่เรียกว่า ช่วงแห่งการจับภาพในขณะที่สายตาเปลี่ยนไปจับภาพในช่วงแห่งการจับภาพใหม่ เรียกว่า การเปลี่ยนช่วงแห่งการจับภาพ เมื่อมีการหยุดเพื่อใช้ความคิดหรือเกิดปัญหาสายตาต้องย้อนกลับมาจับภาพในช่วงของการจับภาพที่ผ่านมาแล้ว ซึ่งทำให้การอ่านชะงักลงชั่วคราว กิจกรรมของสายตาดังกล่าวนี้นี้ เรียกว่าการย้อนกลับไปอ่านใหม่ เมื่อสายตาจับอยู่ที่ภาพของตัวอักษร ดวงตาจะปรับภาพของตัวอักษรให้ชัดเจนและเคลื่อนที่จากซ้ายไปขวา เมื่อหมดบรรทัดแล้ว จะกวาดกลับมาทางด้านซ้ายมือเพื่อขึ้นบรรทัดใหม่ การเคลื่อนสายตากลับไปกลับมาในลักษณะดังกล่าวนี้กระทำโดยอาศัยกล้ามเนื้อภายในดวงตาที่บังคับให้ตาเคลื่อนที่ตามแนวนอน จากช่วงแห่งการจับภาพช่วงหนึ่งไปสู่ช่วงแห่งการจับภาพอีกช่วงหนึ่ง ในเด็กเล็ก ๆ ที่เริ่มอ่านหนังสือจำเป็นต้องหันศีรษะไปตามบรรทัด เพื่อการปรับสายตาในการเปลี่ยนช่วงแห่งการจับภาพ ส่วนผู้ใหญ่ที่อ่านหนังสือไม่จำเป็นต้องหันศีรษะไปตามตัวอักษร เพียงแต่เคลื่อนสายตาไปเท่านั้น

การเคลื่อนสายตาอย่างมีการประสมประสานกันในขณะที่อ่านมีความสำคัญยิ่งผู้อ่านที่มีความสามารถในการอ่านสูง จะมีช่วงแห่งการจับภาพของแต่ละบรรทัดอยู่ในอัตราคงที่ การที่

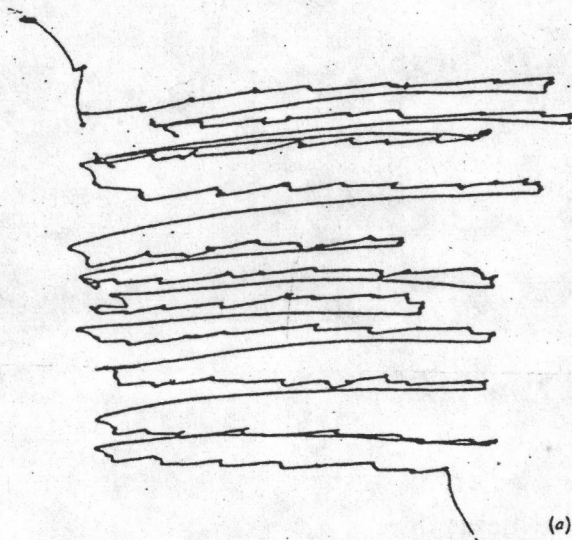
สายตาจะจับภาพได้อย่างชัดเจนที่สุดในขณะอ่านนั้น ก็ต่อเมื่อสายตาอยู่ในช่วงแห่งการจับภาพ ในขณะสายตาเปลี่ยนช่วงแห่งการจับภาพนั้นจะเป็นไปอย่างรวดเร็วมากกว่าคือ ใช้เวลาเพียงหนึ่งในร้อยของวินาทีโดยประมาณเท่านั้น (หรือประมาณ 10-13 ใน 1000 ของวินาที) ทั้งนี้สำหรับผู้ ที่อ่านชำนาญแล้ว ความเร็วที่ดี จังหวะที่ดี ในการอ่านการเคลื่อนสายตาจะพัฒนาขึ้นได้ด้วยการฝึกฝนเป็นสำคัญ ซึ่งในเรื่องนี้ ราล์ฟ นอร์แมน ฮาเบอร์ และ มาวไรซ์ เฮอร์เซนสัน (Ralph Norman Haber and Maurice Hershenson, 1973) กล่าวว่า การเลือกสิ่งที่จะมอง อาจขึ้นอยู่กับรูปแบบของการอ่านหรือรูปแบบของการพิมพ์เป็นส่วนสำคัญที่สุด และได้บันทึกการเคลื่อนที่ของตาขณะอ่านโคลงของเชคสเปียร์ (Shakespear) ได้ดังนี้

รูปที่ 1 แสดงการเคลื่อนที่ของตาขณะอ่านโคลงของเชคสเปียร์ (Shakespear)

Вы, мой стих не блещет новизной,
Разнообразьем перемени неожиданнх.
Не поискать ли мне тропы иной,
Приемов новых, сочетаний страннх?

Я повторю прежнне опять,
В одежде старой появляюсь снова.
И кажется, по имени назвать
Меня в стихах любое может слово.

Всё это оттого, что вновь и вновь
Решаю я одну свою задачу:
Я о тебе пишу, моя любовь,
И то же сердце, те же силы трачу.

(a)

(b)

สำหรับชาวไทยมุสลิม คัมภีร์อัล-กุรอาน เปรียบเหมือนหัวใจของศาสนาอิสลาม มุสลิมถือว่า คัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นทั้งธรรมนูญชีวิตและธรรมนูญการปกครอง (เข้าเล่ม วุฒิจันทร์, 2523) อัล-กุรอานเป็นมหาคัมภีร์ที่รวมบทบัญญัติของพระอัลเลาะห์ เป็นกฎหมายสูงสุดของอิสลาม มุสลิมทุกคนต้องเคารพและต้องเรียนอย่างน้อยให้อ่านได้ แม้ว่าอัล-กุรอาน จะถูกแปลเป็นภาษาต่าง ๆ หลายภาษาเพื่อความเข้าใจในความหมายของเนื้อหา แต่การอ่านคัมภีร์อัล-กุรอานนั้น มุสลิมต้องอ่านจากภาษาเดิมอยู่ตลอดไป เป็นสัญลักษณ์และหลักการของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ในประเทศใดก็ตาม (โมห์มัด อับดุลกาเดร์, 2520) เด็กมุสลิมทุกคนก่อนไปหรือกลับจากโรงเรียนต้องเรียนรู้วิธีอ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน กับบิดาหรือมารดาหรือโต๊ะครูของหมู่บ้าน เมื่อเรียนจบจะต้องทำพิธีฉลองเรียกว่า "คาตัมกุรอาน" (ซัจญัย บรูซพัลล์, 2519) การอ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน ต้องอ่านจากภาษาเดิม คือ ภาษาอาหรับ ซึ่งมีวิธีการอ่านและเขียนจากขวาไปซ้าย หรือหากเปรียบเทียบตัวเลขอาหรับ กับ ตัวเลขอารบิก จะเห็นว่าเลขอาหรับจะเขียนจากขวาไปซ้าย และกลับหลังหัน (ประพนธ์ เรืองณรงค์, 2528)

รูปที่ 2 แสดงทิศทางการเขียนและการอ่านเลขอาหรับกับเลขไทย

เลขอาหรับ	1	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	(10)	(9)	(8)	(7)	(6)	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)
เลขไทย	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐

เกี่ยวกับการเคลื่อนสายตาของผู้อ่านที่มีวัฒนธรรมทางภาษาต่างกันนั้น ไชย์ บอนด์ (Suy Bond, 1967) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนสายตาของผู้อ่านที่เป็นผู้ใหญ่จากสิบสี่ประเทศ ได้พบข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนสายตาว่า กระบวนการเบื้องต้นในการอ่านภาษาอารบิก พม่า จีน อังกฤษ ฝรั่งเศส เฮบรู ฮินดู ญี่ปุ่น เกาหลี นาวาโฮ สเปน ไทย เออร์ดู และภาษายุโรปามีลักษณะคล้ายกัน และไม่แปลตามภาษาที่อ่าน โครงสร้างของภาษาหรือชนิดของอักษรที่ใช้คำส่วนใหญ่จะมีการรับรู้เป็นกลุ่ม ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มสองสามคำในระหว่างที่เคลื่อนสายตาไปเมื่อพบคำใหม่หรืออ่านยาก ผู้อ่านจะหยุดชั่วขณะ สิ่งที่น่าสังเกต คือขณะที่ ไชย์ บอนด์ ทำวิจัยเรื่องนี้ที่ปรึกษาจากประเทศต่าง ๆ ยืนยันว่านิสัยและทักษะในการอ่าน แปรผันตามรูปและโครงสร้าง

ของภาษา และข้อมูลที่ถูกวิจัยได้รับมิได้เป็นไปตามความเชื่อของคนเหล่านั้น (Suy Bond, 1967 อ้างถึงใน สุนทร โคตรบรรเทา, 2526)

อย่างไรก็ตาม ประชากรในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ร้อยละ 80 พูดภาษามลายูซึ่งเป็น ภาษาเดียวกับภาษามลายูที่พูดกันในรัฐกลันตันของมาเลเซีย สภาพทางสังคมของชาวไทยมุสลิม อ่าน พูด และเขียนภาษาไทยได้น้อย การติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวันใช้ภาษามลายูท้องถิ่น ไม่ส่งเสริมการพูดภาษาไทย (สำนักศึกษาธิการ เขต 2, 2529)

ในปัจจุบัน ถึงแม้จะมีโรงเรียนและสถานศึกษาเกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้มากมาย แต่ก็ยังมีปัญหาในการจัดการศึกษาหลายประการ เช่น ในปี พ.ศ. 2526 เด็กแรกเข้าเรียนพูด ภาษาไทยไม่ได้ มีจำนวนถึง 24,000 คน เด็กประถมตอนต้นตกซ้ำชั้นมาก (ร้อยละ 15) อัตรา การศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมลดลงเป็นสัดส่วนถึง 18:10 เท่า นักเรียนในจังหวัดชายแดน ภาคใต้มีผลการสอบต่ำกว่าเกณฑ์ เป็นอันดับสุดท้ายระหว่าง 13 เขต วิชาที่อ่อนมากที่สุด คือภาษา ไทย (สำนักศึกษาธิการ เขต 2, 2529)

เป็นที่ยอมรับกันว่า ผู้รู้หนังสือ หรือมีวุฒิภาวะในการอ่านแล้วจำนวนหนึ่ง เมื่อไม่มี โอกาสใช้ทักษะในการอ่านเขียนอย่างต่อเนื่อง จะไม่สามารถดำรงสภาพรู้หนังสือให้อยู่ในขั้น ใช้การได้ จากการวิจัยของกองวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติปี 2522 พบว่าผู้ที่จบประถมศึกษาปีที่ 4 ไปแล้ว 1-3 ปี สามารถอ่านเขียนตามเกณฑ์ที่กำหนดได้เพียง ร้อยละ 64 ผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สามารถอ่านเขียนตามเกณฑ์ที่กำหนดได้เพียงร้อยละ 77 และ จากการติดตามผลในช่วงปี 2524-2526 พบว่า เด็กที่เข้าเรียน ป. 1 เมื่อปี 2524 จำนวน 14,499 คน จะคงอยู่จนจบ ป.6 ประมาณ 6,567 คน เด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนหรือต้องออก กลางคันเหล่านี้ ย่อมเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือต่อไปและจากการสำรวจผู้ไม่รู้หนังสือใน ประเทศในปี 2526 ผู้ที่มีอายุ 14 ปีขึ้นไปเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ 3 ล้าน 5 แสนคน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2526) ในจำนวนนี้มีผู้ไม่รู้หนังสือที่ไม่ใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันรวมอยู่ด้วย จากการสำรวจ มีจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ร้อยละ 31 ของจำนวนประชากร ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (โมฮัมมัด อับดุลกาเดร์, 2529)

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสือที่มีอายุ 14 ปีขึ้นไป จำแนกตามภาค
ภูมิศาสตร์จากการสำรวจของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ปี 2525-2528
อัตราส่วน 1:1,000 คน

ภาคกลาง		ภาคเหนือ		ภาคใต้		ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		รวม	
จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%
220.5	7.1	593.3	9.8	256.4	10	558.8	6.0	1628.7	7.7

ประเทิน มหาพันธ์ (2530) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมการณ์เคลื่อนสายตาของผู้ที่เกิดปัญหาในการอ่าน เช่น อ่านไม่ออก จำคำไม่ได้ ทำความเข้าใจไม่ได้ว่าผู้อ่านจะต้องย้อนกลับมาอ่านข้อความเดิมอีกครั้ง การย้อนกลับไปอ่านใหม่นี้ไม่มีเกณฑ์เฉลี่ยเป็นมาตรฐานว่า ผู้อ่านประเภทใดต้องย้อนกลับไปอ่านใหม่บ่อยเพียงใด ความมากน้อยของการย้อนกลับไปอ่านใหม่ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของเรื่องทีอ่าน ขึ้นอยู่กับการรู้จักคำของผู้อ่าน ตลอดจนสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป เช่นการมีเสียงรบกวน เป็นต้น

อนึ่ง ช่วงแห่งการจับภาพ และการย้อนกลับไปอ่านใหม่ ยังขึ้นอยู่กับความเหนื่อยล้าของผู้อ่านหลังจากที่อ่านมาเป็นเวลานานด้วย พฤติกรรมการณ์เคลื่อนของดวงตาเป็นเครื่องแสดงถึงระดับวุฒิภาวะของผู้อ่าน ผู้อ่านที่บรรลุวุฒิภาวะในการอ่าน จะมีการเคลื่อนของดวงตาไปอย่างนุ่มนวล มีจังหวะที่สม่ำเสมอ มีการหยุดและการย้อนไปอ่านใหม่น้อยครั้ง มีการหยุดในระยะที่สั้นกว่า เด็กหรือผู้ใหญ่ที่ยังไม่บรรลุวุฒิภาวะในการอ่านจะมีการหยุดบ่อยครั้ง และมีช่วงแห่งการหยุดยาว ผู้อ่านที่ประสบความสำเร็จในการอ่าน จะมีจำนวนแห่งการหยุดน้อยมีช่วงเวลาแห่งการหยุดสั้น และมีการย้อนกลับไปอ่านใหม่น้อยครั้ง ส่วนผู้อ่านที่ยังไม่บรรลุวุฒิภาวะในการอ่านนั้น ในการอ่านข้อความเพียงบรรทัดเดียว จะมีการย้อนกลับไปอ่านใหม่ประมาณ 3 ครั้ง หรือมากกว่านั้น (Gilbert, 1969 อ้างถึงใน ประเทิน มหาพันธ์, 2530)

1.3 องค์ประกอบทางวัฒนธรรมนิยมประเพณี

วัฒนธรรมนิยมประเพณี เป็นวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ วัฒนธรรมนิยมประเพณี เป็นเอกลักษณ์และเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของคนในสังคมนั้น ๆ ว่าเป็นพวกเดียวกัน เป็นเครื่องแสดงถึงอดีตและปัจจุบันของวิถีชีวิตของคนในสังคม

ชนประเพณี หมายถึง ประเพณีที่ต้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนไว้อย่างชัดเจนว่าควรจะประพฤติปฏิบัติกันอย่างไร หากไม่ปฏิบัติสังคมอาจถือว่าไม่รู้จักรับแบบแผนและอาจถูกติฉินนินทาได้ ส่วนวัฒนธรรมนิยมประเพณีหมายถึงประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนชนประเพณี เป็นแต่เพียงว่าเคยมีคนเขาปฏิบัติกันมาอย่างไรก็นิยมปฏิบัติอยู่อย่างนั้น หากไม่ปฏิบัติตามก็ไม่เป็นเรื่องผิดสำคัญนัก นอกจากเห็นว่าเป็นเรื่องเสียมารยาท (รัชไนกร เศรษฐโร, 2523)

จากการศึกษาเรื่อง ความสืบเนื่องของศิลปวัฒนธรรมไทยในภาคกลาง ชูสิริ จามรมาน (2528) ได้ชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมและประเพณีไทยในภาคกลาง เกาะเกี่ยวอยู่กับหลักธรรม และข้อควรปฏิบัติในพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทยพุทธ แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว เช่น เรื่องประเพณีการเกิด การบวชนาค การแต่งงาน และการตาย อีกประเภทหนึ่งคือ ประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม ซึ่งจัดขึ้นเพื่อทำบุญตามความเชื่อในพุทธศาสนา และเพื่อการรื่นเริงเป็นเทศกาลแต่ละอย่างไป เช่น พิธีฝังลูกนิมิต วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา การบวชพระ พิธีทอดผ้าป่า การถวายสังฆทาน เป็นต้น

ส่วนวัฒนธรรมนิยมประเพณีของชาวไทยมุสลิมทางภาคใต้ มีส่วนผูกพันอย่างใกล้ชิดกับหลักปฏิบัติในทางศาสนาอิสลามอย่างแยกกันไม่ออก เพราะหลักปฏิบัติทางศาสนาอิสลาม ได้กำหนดวิถีชีวิตไว้เกือบทุกแง่ทุกมุม จนสามารถกล่าวได้ว่าบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามเป็นธรรมนูญแห่งชีวิต (Code of life) (มูนิธิเราะฮ์. บินดู อับดุลเราะฮ์มาน, 2525)

วัฒนธรรมนิยมประเพณีของชาวไทยมุสลิมภาคใต้มีลักษณะคล้ายคลึงกับของประเทศมาเลเซียมากที่สุด โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาและภาษาพูด ซึ่งมีอิทธิพลต่อการถ่ายทอดความคิดและสื่อความเข้าใจกันดี ได้ส่งผลให้ชาวไทยมุสลิมภาคใต้รับภาษามลายู สำหรับใช้ในชีวิต

ประจำวันและใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษาศาสนา เช่นเดียวกับประชาชนในประเทศมาเลเซีย ชนบ
 ธรรมนิยมประเพณีที่สำคัญ เช่น วันฮารีรายอ เป็นวันรื่นเริงที่เข้าสู่สภาพเดิม คือสภาพที่ไม่ต้อง
 อดอาหารวันอีดีอฎฮา ภาษาอาหรับแปลว่า การเชือดสัตว์พลีแก่คนยากจน มุสลิมที่มีฐานะดีจะแจก
 เนื้อสัตว์แก่มุสลิมที่ยากจน และวันเมาลิด ภาษาอาหรับแปลว่า วันเกิด เป็นการจัดงานเพื่อระลึก
 คุณความดีของท่านนบี โมฮัมหมัด ซึ่งงานประเพณีเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามทั้งสิ้น
 (ดร.ณิ บุญภิบาล, 2530)

1.4 องค์ประกอบทางครอบครัว

ครอบครัว คือ สัมพันธภาพตามกฎหมายหรือประเพณีซึ่งผูกพันคู่สมรสกับบุตรของเขาโดย
 สายโลหิต หรือโดยการรับเอาไว้เป็นบุตรบุญธรรม หรือการยินยอมให้บุคคลอื่น เช่น ญาติพี่น้อง
 เข้ามาร่วมพำนักอาศัย ซึ่งย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันตามที่ได้รับรองปฏิบัติกัน ในชุมชนนั้น (อาณนท
 อภาภิรม, 2515)

ครอบครัวไทยโดยทั่วไปที่นับถือศาสนาพุทธ ต่างก็ยึดถือระบบสามีเดียวภรรยาเดียว
 (Monogamy) (สุภัตรา สุภาพ, 2529) เป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยว แต่ละครอบครัวนิยมแยกกัน
 อยู่เป็นอิสระ ที่เรียกว่า "เรือนหอ" การสืบสกุลถือผู้ชายเป็นหลักและมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต
 อย่างแน่นแฟ้น คือ บิดา มารดา บุตร และหลาน มีความผูกพันกันอย่างแน่นหนา

ส่วนครอบครัวชาว ไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม จะเห็นได้ว่าจัดเป็นครอบครัวใหญ่
 (Pologamy) ความบัญญัติของคัมภีร์อัลกุรอานอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้พร้อม ๆ กัน จำนวน
 4 คน แต่ต้องสามารถเลี้ยงดูให้มีความสุขแก่ภรรยาโดยทั่วถึงซึ่งรัฐบาลไทยก็อนุญาตตามหลักนี้ด้วย
 หญิงมุสลิมมักแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย คือ 13 ปีขึ้นไป ชายอายุ 17-19 ปี (ขจัดภัย บุรุษพันธ์,
 2519)

จากการศึกษาอิทธิพลของศาสนา ต่อภาวะเจริญพันธุ์ พบว่าภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีชาว
 มุสลิมส่วนใหญ่อยู่ในระดับสูงมากและสูงกว่าสตรีที่นับถือศาสนาอื่น ทั้งนี้เนื่องจากศาสนาอิสลาม
 สนับสนุนการเพิ่มประชากร และถือว่าเด็กคือของขวัญจากพระอัลเลาะห์ ซึ่งผลจากความเชื่อนี้

ครอบครัวของชาวไทยมุสลิมจึงมีลักษณะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ เชื่อว่าสตรีจะต้องสมรสและมีบุตร ไม่อนุญาตให้มีการจำกัดการเกิด นอกจากนี้ การอยู่เป็นโสดเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักศาสนา ดังนั้นจึงเกิดความแตกต่างในภาวะเจริญพันธุ์ระหว่างกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลามและกลุ่มที่มีได้นับถือศาสนาอิสลาม (จารุวรรณ เหมะสร และ มาลินี ช่อมพฤกษ์, 2523) ส่วนศาสนาพุทธไม่มีคำสอนใดที่สนับสนุนให้การสมรสแต่เยาว์วัย ไม่มีคำสอนที่ส่งเสริมการมีบุตรหรือนิยมการมีครอบครัวใหญ่ การใช้อุปกรณ์การคุมกำเนิดจึงไม่เป็นข้อห้ามทางศาสนา (หลวงอรรถวิภาค ไผ่ศาล, 2521)

1.5 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่งที่แสดงความจริงทุกประการโดยเปิดเผย ไม่มีการปิดบังซ่อนเร้นสิ่งใดไว้เลย และไม่ใช้แต่เพียงแสดงความจริงและวิธีก่อสร้างหรือประโยชน์ใช้สอยและคุณลักษณะดีของอาคารเท่านั้น หากแสดงกิจการและสิ่งที่มีสาระสำคัญของมนุษย์ชาติ นั้น ๆ ไว้ด้วย จะเป็นแง่อารยธรรมหรือวัฒนธรรมก็ตามย่อมปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางด้านสถาปัตยกรรมของไทย ได้แก่ วัด โบสถ์ บ้านเรือน ฯลฯ บ้านเรือนในแต่ละภาคมีความแตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละภูมิภาคมีสภาพลมฟ้าอากาศ ภูมิศาสตร์ และขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันออกไป

จากประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของชาวไทยในภาคกลาง จะเริ่มเนื่องมาจากพระศานาก่อนทั้งสิ้น จึงก่อให้เกิดลักษณะเด่นชัดจนเป็นลักษณะที่นับถือโดยทั่วไป ดังจะเห็นว่า วัดกับพระราชวัง ถ้ามองดูอย่างไม่พิจารณาละเอียดแล้วจะมีส่วนคล้ายกัน (ประทีป มาลากุล, 2530) พุทธศาสนิกชนถือกันว่าการทำบุญเลี้ยงพระเป็นการเสียสละทรัพย์และร่างกายที่ได้กุศลอย่างยิ่ง และถือเป็นที่ริมน้ำที่พระสงฆ์ได้มาเขื่อนเรือนชาน โดยเหตุนี้การสร้างบ้านเรือนให้กว้างขวางมีระเบียงและชานจึงเป็นการสร้างเพื่อ "ประโยชน์ใช้สอย" ดังกล่าวแล้ว จะมีขนาดใหญ่เล็กสุดแต่ฐานะของครอบครัวนอกจากนี้ยังนิยมมีถุขยามหาวัน เวลาที่เป็นที่ริมน้ำ สำหรับเริ่มทำการต่าง ๆ เช่น ยกเสาเอก ขึ้นบ้านใหม่ บวช แต่งงาน ความเชื่อในไสยศาสตร์มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านในด้าน ศาสนา การศึกษา การปกครอง ศิลปะ และวัฒนธรรมมาโดยตลอด เพราะความยึดมั่นในพุทธศาสนาบ้านบางหลัง เมื่อไม่มีประสงค์จะใช้อยู่อาศัยแล้ว จะรื้อถวายเป็นวัดให้เป็นประโยชน์ของสงฆ์ เรือนไทยในภาคกลางมีเอกลักษณ์ที่

สำคัญคือ หลังคาทรงสูงลักษณะยอดแหลมเหมือนจอมแห จั่วและปั้นลมเป็นทรงสามเหลี่ยมปลายล่างมีตัวหงา ฝาบ้านเป็นแผง ๆ เรียกว่า "ฝาปะกน" ได้ถูกสูงเมื่อน้ำท่วมจะได้ไม้เดือดร้อน (นุกูล ชมภูนิช, 2530)

สถาปัตยกรรมทางภาคใต้ของไทย เช่น แบบบ้านของชาวไทยมุสลิม จะดูจากรูปทรงของหลังคาเป็นหลัก โดยแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ หลังคาแบบแมและห์ (หลังคาจั่ว) แบบสิมะ (หลังคาปั้นหย่า) และ แบบบลานอ (ทรงมนิลา) ซึ่งน่าจะเป็นแบบหลังคาที่ชาวไทยมุสลิมนำมาจากอินโดนีเซีย ซึ่งเคยเป็นอาณานิคมของฮอลันดา และมุสลิมเรียกฮอลันดาว่า "บลานอ" การปลูกเรือนของชาวไทยมุสลิมจะปลูกกันเป็นกลุ่ม มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาการวางผังสร้างบ้านชาวไทยมุสลิมมีความเชื่อว่า หน้าบ้านจะอยู่ที่ทิศตะวันออก ครีวยุทิศตะวันตก จำนวนบันไดจะต้องเป็นจำนวนคี่ ประตูห้องในบ้านไม่ให้อยู่ตรงกลาง บ้านของชาวไทยมุสลิมจะมีการตกแต่งด้วยลายจลุไม้ในส่วนต่าง ๆ ของบ้าน เช่น ลังหลังคา หน้าจั่ว ระเบียง ลูกกรง และต้นเสาจะหล่อด้วยซีเมนต์ แบบลวดลายที่ตกแต่งเป็นลักษณะศิลปะของอิสลามที่พบโดยทั่วไปคือลายอักษรประดิษฐ์ ซูลูซี (Sulusi) คูฟี (Kufi) โดยนำมาจากโองการอัล-กุรอาน นอกจากนี้ก็มีลายเครือเถาและลายเรขาคณิต (นุกูล ชมภูนิช, 2530)

1.6 องค์ประกอบทางศิลปะ

ศิลปะเป็นผลงานที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ สิ่งใดที่เกิดขึ้นด้วยเครื่องจักร หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติ จะไม่ถือว่าเป็นศิลปะ งานศิลปะจะต้องมีสิ่งซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดที่สื่อสารกับผู้อื่นได้ ไม่ว่าจะศิลปะนั้นจะต้องการหรือไม่ก็ตาม (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2522) ศิลปะมีความหมายกว้างมากสิ่งที่มนุษย์ได้รับจากศิลปะ คือ ความรู้สึกทางจิตใจ การจะเข้าใจศิลปะของชาติใดชาติหนึ่ง จำต้องรู้วัฒนธรรมและลักษณะความเชื่อทางศาสนาของชนชาตินั้น ๆ เช่นคนไทยเห็นพระพุทธรูปจะเกิดความรู้สึกเคารพบูชา ใจดีสบาย ศิลปะ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยแรงบันดาลใจ มีข้อน่าสังเกตว่าศิลปะเกิดขึ้นเนื่องจากแรงบันดาลใจทางศาสนา ประวัติศาสตร์ ประวัติวีรบุรุษ ตำนาน ฯลฯ โดยทำสิ่งที่ เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมในรูปของประติมากรรมและจิตรกรรม ซึ่งแสดงออกให้เห็นได้ชัดในศิลปะเกี่ยวกับการนับถือผีสงเทวดา ลัทธิศาสนา (สมชัย ใจดี และ ยรรยง ศรีวิวิทยารักษ์, 2529)

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับศิลปะ ยังเป็นเรื่องเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันยากที่จะแยกออกจากกันได้ ศิลปะอยู่ในฐานะ เป็นสื่อในทางสะท้อนความคิดของศาสนาในแต่ละศาสนา เนื่องด้วยแต่ละศาสนามีแนวคิดแตกต่างกันการแสดงออกทางศิลปะจึงเป็นไปตามแนวคิดในศาสนา นั้น ๆ สำหรับศิลปะในภาคกลาง ชาวไทยพุทธเชื่อกันว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีสมมติขึ้น ใจคิดว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้ไม่มีอะไรที่จริงเลย ดังนั้นรูปปั้นรูปเขียนจึงออกมาในลักษณะตีความ เช่น พระธรรมจักรที่เป็นรูปวงล้อ ต้องการแสดงให้เห็นว่าหมุนไปในท่ามกลางโลกของทุกข์ (เทพศิริ สุขโสภา, 2518)

สำหรับชาวไทยมุสลิม อิทธิพลของศาสนาอิสลามนอกจากจะมีผลต่อความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีแล้ว ยังมีผลต่อการแสดงออกทางศิลปะด้วย ด้วยการจำกัดขอบเขตของการแสดงออกทางศิลปะให้อยู่ในขอบเขตที่ศาสนาอนุมัติ ศิลปะอิสลามจะไม่มีลักษณะเลียนแบบให้เหมือนจริง แต่มีลักษณะเป็นนามธรรม หลีกเลียงเรื่องเกี่ยวกับรูปร่างมนุษย์เพราะเกรงว่าจะเป็นการเลียนแบบพระผู้เป็นเจ้า เราจึงไม่พบศิลปะอิสลามที่แสดงเรื่องราวรูปคนไม่ว่าจะเป็นผู้ชายผู้หญิง เด็ก หรือคนชรา การแสดงออกในศิลปะแบบอิสลามจึงมีลักษณะเป็นรูปหรือเรื่องราวที่แสดงออกถึงธรรมชาติ เช่นเกี่ยวกับต้นไม้ ใบปาล์มมาเป็นความบันเทิงใจในการจัดองค์ประกอบภาพในรูปงานประดิษฐ์ตกแต่งแบบศิลปะนามธรรม (นันทา โรจนอุดมศาสตร์, 2526; โกวิท ชากีระชานี, 2524)

1.7 องค์ประกอบทางอาหารการกิน

นอกจากมนุษย์จะกินอาหารเพื่อความอยู่รอดแล้ว อาหารอะไรกินได้หรือไม่ได้ยังขึ้นอยู่กับแนวความคิด และประสบการณ์ของบรรพบุรุษ ที่ได้คิดทดลองและนำมาใช้กินในชีวิตประจำวัน ต่อเนื่องกันมา รวมทั้งความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมก็เข้ามามีอิทธิพลต่อนิสัยการกินของมนุษย์ด้วย (WHO, 1983)

พุทธศาสนา ไม่มีข้อบัญญัติอาหารที่ต้องห้ามไว้ เพียงแต่ห้ามดื่มสุราเมรัยและกินอาหารพวดี (วัฒนา ประทุมสิทธิ์, 2529) กระนั้นก็ตามการประกอบอาหารบางอย่างก็ขึ้นอยู่กับพิธีกรรมทางศาสนา เช่น อาหารที่ชาวไทยพุทธภาคกลางใช้ทำบุญเดือน 10 ซึ่งเป็นการทำบุญแผ่ส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว คือ กระจยาสารท และกล้วยไข่และที่นิยมทำกันในการทำบุญเลี้ยงพระจะเป็น

ชนมพวกทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เพราะขึ้นชื่อว่า "ทอง" ถือว่าเป็นมงคล (เต็มสิริบุญสิงห์, 2525)

การวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการกินของประชาชนในภาคใต้ของประเทศไทย โดยวัฒนา ประทุมสิทธิ์ (2529) พบว่า ศาสนามีผลต่อพฤติกรรมการกินของชาวไทยพุทธน้อยกว่าชาวไทยมุสลิม นั่นก็คือ ศาสนาพุทธ ไม่ได้บัญญัติอาหารที่ต้องห้ามไว้เพียงแต่ห้ามดื่มสุราเมรัยและกินอาหารพวดี ส่วนศาสนาอิสลามมีข้อห้ามและข้อแนะนำเกี่ยวกับอาหารการกินหลายอย่าง ที่สำคัญได้แก่ การห้ามเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ห้ามกินหมูแต่มีการกินเนื้อแพะและแกะแทนในเทศกาลสำคัญ การที่ชาวไทยมุสลิมนิยมกินแกงกวาอย่างกว้างขวาง อาจเนื่องมาจากศาสนาอิสลามระบุว่า แต่งร้านกับอินทผาลัมเป็นอาหารบำรุงร่างกาย และที่บัญญัติห้ามมุสลิมรับประทานอาหารไว้ในอัล-กุรอาน คือ ไม่อนุญาตให้กินเนื้อสัตว์ที่ตายเองเลือด เนื้อหมู สัตว์ที่ถูกรัดคอตาย ตกจากที่สูง ถูกสัตว์ร้ายกิน ถูกนำไปสังเวชรูปร่าง สัตว์มีเขี้ยว ตลอดจนสัตว์ที่ถูกเชือดโดยศาสนิกอื่น ที่ไม่ใช่มุสลิม (ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, 2524; สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2527) และภาชนะใส่อาหารถ้าเป็นของชนต่างศาสนิกจะต้องล้างเสียก่อนแล้วจึงใส่อาหารการกินได้ (วัฒนา ประทุมสิทธิ์, 2529)

1.8 การรับรู้ภาพกับความแตกต่างทางวัฒนธรรม

ในการรับรู้ภาพ คนแต่ละคนจะรับรู้ภาพได้ต่างกันไป ซึ่งจะขึ้นอยู่กับอิทธิพล หลายประการ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ด้าน คือ อิทธิพลทางด้านลักษณะของภาพที่เราเห็น และอิทธิพลทางด้านลักษณะของผู้รับรู้ภาพ (ชม ภูมิภาค, 2523) ลักษณะของผู้รับรู้จะมีความแตกต่างกันทางด้าน อายุวัฒนธรรม ค่านิยม และอื่น ๆ (สุชา จันท์เอมและสุรางค์ จันท์เอม, 2530) หนึ่งในปัจจัยดังกล่าว ที่มีความสำคัญยิ่งต่อการรับรู้ภาพก็คือ วัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมมีอิทธิพลเหนือความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ (ชม ภูมิภาค, 2523; Weiss, 1973) ลันเนอร์ส (Lanners, 1973 อ้างถึงใน Rune Petterson, 1982) ได้ศึกษาการรับรู้รูปทรงของภาพของคนในสังคมเกษตรกรรมกับคนในสังคมอุตสาหกรรมพบว่า คนในสังคมเกษตรกรรมที่ไม่ค่อยมีการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ไม่ชอบภาพที่มีเส้นตรงหรือมีทรงเหลี่ยมในทำนองเดียวกัน แอนนิส และฟรอสต์ (Annis and Frost, 1973) ก็พบว่า ชาวอินเดียนแดงในประเทศแคนาดาไม่สามารถรับรู้หรือแยกแยะภาพลวงตาที่มีมุมและมีด้านเป็นเส้นตรงได้เหมือนกับชาวแคนาดาทั่วไป ซึ่งผล

การทดลองนี้ได้ผลเช่นเดียวกับออลพอร์ตและเพตลิกิว (Allport and Petligrew, 1957) ที่ได้ทดลองกับชนชาติแอฟริกาใต้ เผ่าซูลู และบันตู ซึ่งคำอธิบายของการทดลองดังกล่าว เชื่อว่า คนในสังคมเกษตรกรรมชอบรูปร่างกลมตามธรรมชาติ รูปร่างอ่อนช้อย บ้านของพวกเขาที่สร้าง เป็นทรงเหมือนรูปไข่ ส่วนคนในสังคมอุตสาหกรรมนั้นในเมืองเต็มไปด้วยเส้นตรงของถนน มุมรูป ทรงสี่เหลี่ยมจตุรัสและสี่เหลี่ยมผืนผ้าของตึกสมัยใหม่ในป่าและทุ่งหญ้า่อมปราศจากรูปทรงเรขาคณิต ซึ่ง ซีกัล, แคมเบล และเฮอร์โควิท (Segall, Campbell and Herskovits, 1966 อ้างถึงใน Rune Pettersson, 1982) เคยกล่าวไว้ว่าในปี 1880 รูปทรงเหลี่ยมเริ่มมีอิทธิพล ต่อการรับรู้ของชาวยุโรป ซึ่งได้สนับสนุนข้อคิดที่ว่าภูมิศาสตร์กายภาพมีอิทธิพลต่อการรับรู้ทาง การมองของมนุษย์

ในการสื่อความหมาย หากเราไม่สามารถใช้ภาษาในการสื่อสารกันได้ การใช้ภาพเพื่อ สื่อความหมายดูจะเป็นไปได้ยาก เพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นอุปสรรคที่สำคัญ (Nikos Metallinos, 1983) ภาพไม่สามารถใช้เป็นสื่อสากลได้ เพราะภาพมักถูกแปลความหมายจาก ประสบการณ์เดิมของผู้มองภาพ เช่น สำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวไซปรัส ได้ส่งโปสเตอร์ภาพ เทพีวีโนสไปยังประเทศคูเวต ภาพนั้นได้ถูกระงับไม่ให้เผยแพร่เนื่องจากกฎหมายอิสลามลงโทษคนที่ ลักทรัพย์ด้วยการตัดแขน ชาวคูเวตจะเข้าใจว่าหญิงไซปรัสเป็นชโหมย (Edgar Dale, 1961) นอกจากนี้ยังได้มีการศึกษาเปรียบเทียบการแปลความหมายของภาพ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมต่างกัน โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนที่อยู่ทางภาคเหนือ กับนักเรียนที่อยู่ ทางภาคใต้ของประเทศไทย จิตรา ศรีเจริญ (2532) พบว่านักเรียนใช้พื้นที่หลังวัฒนธรรมของตน ในการแปลความหมายภาพเป็นส่วนใหญ่และองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่นักเรียนแปลความหมายได้ ต่างกัน คือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและศิลปะ

การนำภาพมาใช้สอนเด็กที่มีวัฒนธรรมต่างกัน เจฟฟรี เอ. เฮิร์ท (Jeffrey A. Hurt, 1989) ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า เด็กที่มีสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ที่เหมือนกัน มักไม่มีความแตกต่างในการใช้ภาพ แต่เด็กที่มีวัฒนธรรมต่างกัน ความสามารถในการรับรู้สาระจากภาพย่อม ต่างกัน ภาพที่ใช้ในการสอนควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. ไม่ควรใช้ภาพที่อยู่ยากหรือมีสาระมากเกินไป เด็กที่มีประสบการณ์น้อยจะไม่ สามารถรับรู้หรือแยกแยะสาระที่สำคัญของภาพได้ ฉะนั้นจะต้องกระตุ้นเด็กด้วยการใช้ตัวชี้แนะ

2. ไม่ควรใช้ภาพที่ดูง่ายเกินไป เพราะจะทำให้หน้าเบื่อ แม้เด็กที่ไม่ค่อยมีประสบการณ์ในเรื่องราวของภาพนั้นก็จะไม่สนใจ และทำให้ไม่ได้รับสาระของภาพเท่าที่ควร
3. ตัวชี้แนะ (Cues) ที่ใช้จะต้องเหมาะสมและเป็นที่น่าสนใจ เช่น การใช้ลูกศร การขีดเส้นใต้หรือการใช้สีช่วย
4. ใช้รูปให้ตรงกับเนื้อหา

สิ่งสำคัญในการพิจารณาว่าสื่อใดเป็นสื่อ ที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับคุณภาพและทักษะในการรับรู้สื่อต่าง ๆ ของบุคคลนั้น ๆ (Kedmon Hungwe, 1989) ในเรื่องนี้ แครโรลลิน และเจนิส (Carolyn E. Marshall and Janise Richards, 1989) ได้กล่าวถึงการผลิตสื่อเพื่อการศึกษาแก่ผู้ไม่รู้หนังสือนั้น จะต้องประเมินความจำเป็นของเนื้อหาที่ผู้ไม่รู้หนังสือควรจะรู้ วิเคราะห์เนื้อหา วิเคราะห์ผู้เรียน และที่สำคัญคือสาระและผู้แสดงสื่อ ควรมีลักษณะใกล้เคียงกับสภาพแวดล้อมของผู้ไม่รู้หนังสือผู้ที่ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ไม่ได้หมายความว่า เขาเรียนรู้ไม่ได้ เพียงแต่การเรียนรู้ของเขาจะใช้สื่อที่แตกต่างออกไป เนื่องจากการเรียนรู้ของเขาถูกขวางกั้นด้วยการไม่รู้หนังสือ ผู้ผลิตสื่อ ควรให้ความสำคัญในรายละเอียดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผู้เรียน ตระหนักถึงความสามารถอันจำกัดและละเอียดอ่อนต่อบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมของผู้ไม่รู้หนังสือ

สรุปได้ว่าพื้นฐานวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อการรับรู้ภาพ เพราะฉะนั้นในการศึกษาตำแหน่งของสาระในภาพที่มีต่อการระลึกรูปได้ของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมต่างกันผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาเฉพาะ วัฒนธรรมภาคกลาง และวัฒนธรรมภาคใต้เท่านั้น

2. กระบวนการสนเทศทัศนสาร

กระบวนการสนเทศทัศนสาร เป็นการรับรู้ข่าวสารสาระของคน ที่เกิดจากการมองเห็นทางตา ไม่ว่าสาระนั้นจะเป็นภาพหรือภาษา จะเกิดการรับรู้และเก็บจำเป็นจินตภาพ (Visual image) ในสมอง เป็นกระบวนการซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ตาจ้องมองสาระสิ่งเร้า (Fixation) และเคลื่อนที่มองสาระในตำแหน่งต่างๆอย่างรวดเร็ว เรียกว่า แซคเคด (Saccade) (Latour, 1962; Volkman, 1976 อ้างถึงใน Loftus Mackworth, 1978) กระบวนการสนเทศข่าวสารข้อมูลของมนุษย์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสมองของมนุษย์ โดยเฉพาะในระบบ

ความจำของมนุษย์ (Lachman, Lachman and Butterfield, 1979) เทรเวอร์ส (Travers, 1970) อธิบายว่ากระบวนการสนเทศข่าวสารข้อมูล เป็นระบบการได้มาของข่าวสารจากสิ่งแวดล้อม และเลือกเก็บข่าวสารเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อไป ส่วนแลชแมน และคณะ (Lachman, Lachman and Butterfield, 1979) ได้อธิบายว่ากระบวนการสนเทศข่าวสารข้อมูล เป็นกระบวนการที่มนุษย์เก็บสะสม เปลี่ยนแปลง แก้ไข และตีความข่าวสารตามสิ่งแวดล้อม และเก็บไว้ในระบบของมัน โดยใช้ความรู้ความสามารถต่าง ๆ ของมนุษย์ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้คือพุทธิศึกษา (Cognition) นั้นเอง

กระบวนการสนเทศข่าวสารข้อมูล พิจารณาได้ 2 แนวทาง คือ

1. แนวทางของนักประสาทสรีรวิทยา (Neurophysiology) เป็นการเอาโครงสร้างทางกายวิภาค และสรีรวิทยา ของระบบประสาทมาเกี่ยวข้องกัน เป็นกระบวนการดังนี้ เมื่อแสงตกกระทบวัตถุ จะผ่านเข้าสู่เลนส์ตา และไปปรากฏภาพวัตถุนบนเรตินา จากเรตินา ภาพของวัตถุจะส่งผ่านประสาทตา ไปยังคอร์เทกซ์ในสมอง เพื่อบันทึกภาพนั้นไว้ (Bloomer, 1976) กลไกในการทำงานเกี่ยวกับการรับรู้ของสมองมนุษย์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ซึ่งทำงานแตกต่างกันคือ อย่างแรกในเรื่องรูปแบบของกระบวนการสนเทศ (Information processing style) สมองซีกซ้ายจะควบคุมกลไกการทำงานของร่างกายด้านขวาทั้งหมดส่วนสมองซีกขวาจะควบคุมการทำงานของร่างกายด้านซ้ายสมองซีกซ้ายจะรับรู้สิ่งเร้าในเรื่องของภาษา หรือ วจนสัญลักษณ์ ส่วนสมองซีกขวาจะรับรู้เกี่ยวกับภาพ คืออวจนสัญลักษณ์ อย่างที่สอง เรื่องความแตกต่างในการรับรู้สารจากสิ่งเร้าประเภทภาพ

2. แนวทางของนักจิตวิทยา อธิบายว่า กระบวนการสนเทศที่คนสารนี้เกี่ยวกับเรื่องระบบความจำ ในขณะที่คนเรามองสิ่งต่าง ๆ เช่น ภาพหรือวัตถุ เมื่อเกิดความเข้าใจในสิ่งเร้านั้นจะเกิดความจำขึ้นทันที (Immediate memory) (Sperling, 1969) ตามปกติการเคลื่อนที่ของตาในการมองสิ่งต่าง ๆ จะเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว ในช่วงการเคลื่อนของตาในการมองสิ่งต่าง ๆ นี้สมองจะเก็บจำสารและเกิดกระบวนการสนเทศข้อมูลต่าง ๆ ขึ้น (Javal, 1818; Erdman and Dodge, 1898 อ้างถึงใน Sperling, 1969)

ในเรื่องการมองสิ่งเร้าประเภทภาพ สเปนอร์ลิง (Sperling, 1960 อ้างถึงใน Wickelgren, 1979) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเลือกที่จะมองภาพพบว่า ปัจจัยที่ทำให้คนมองภาพขึ้น

อยู่กับ ความสนใจของบุคคลที่จะมอง ขึ้นอยู่กับ สี ขนาด รูปร่างของสิ่งเร้า แต่สิ่งเหล่านี้มีผลน้อยกว่าตำแหน่งแห่งที่ของสาระในภาพ (Physical location) ในการทดลอง สเปอริง ได้เสนอสิ่งเร้าเป็นแถว ๆ พบว่า ผู้ดูจะสนใจสิ่งเร้าในตำแหน่งไม่เกิน 10 นิ้วจากจุดโฟเวีย (Fovea) บนเรตินาของตา ในทำนองเดียวกับ วุนท์ (Wundt, 1969 อ้างถึงใน Girgus, 1978) พบว่าการเคลื่อนที่ของตา จะเคลื่อนตามแนวระนาบหรือแนวนอน (Horizontal line) ได้ง่ายกว่าตามแนวตั้ง (Vertical line) แต่วาสนา ชาวหา (2520) กล่าวถึงลักษณะการมองภาพของคนทั่วไปว่า ในการดูภาพครั้งแรกคนเราจะกวาดสายตาไปทั่ว ๆ ภาพก่อน แล้วจึงเลือกดูรายละเอียดภายหลังคนจะมองดูภาพซ้ายมือบนมากที่สุด ถัดมาก็ซ้ายล่าง ขวาบน ขวาล่าง ตามลำดับ ซึ่งตรงกับการทดลองของไฮนิก โมเลนดา และรัสเซล (Heinich, Molenda and Russel, 1982) ซึ่งศึกษาถึงการเคลื่อนที่ของตาในการมองภาพ พบว่า คนเราจะมองสาระของภาพที่อยู่ในตำแหน่งซ้ายบน เป็นตำแหน่งแรก และจำนวนร้อยละของคนที่ยังมองสาระในภาพเป็นตำแหน่งแรกมีดังนี้คือ

- ร้อยละ 41 ของผู้ดูมองสาระของภาพในตำแหน่งซ้ายบน
- ร้อยละ 25 ของผู้ดูมองสาระของภาพในตำแหน่งซ้ายล่าง
- ร้อยละ 20 ของผู้ดูมองสาระของภาพในตำแหน่งขวาบน
- ร้อยละ 14 ของผู้ดูมองสาระของภาพในตำแหน่งขวาล่าง

รูปที่ 3 แสดงจำนวนร้อยละของคนที่ยังมองสาระในภาพเป็นตำแหน่งแรก

41%	20%
25%	14%

ไฮนิก และคณะ ให้ข้อแนะนำว่า ในการออกแบบสื่อการสอนประเภทรูปภาพควรจัดเนื้อหาที่ต้องการให้ผู้ดูสนใจ ไว้ในตำแหน่งซ้ายบน เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่คนเริ่มมองเป็นตำแหน่งแรก แต่ไม่ได้หมายความว่าให้จัดสาระทั้งหมดลงในตำแหน่งซ้ายบนเพียงแห่งเดียวแต่จัดให้มีองค์ประกอบภาพที่สมดุลย์ และเป็นไปตามธรรมชาติของเนื้อหา นั้น ถ้าสาระในภาพทุกตำแหน่ง

มีความใกล้เคียงกันคนเราจะเริ่มมองภาพจากตำแหน่งซ้ายบนก่อนและตำแหน่งขวาล่างเป็นอันดับสุดท้าย เนื่องจากตัวแปรเรื่องวัฒนธรรมการอ่านและเขียนหนังสือจากซ้ายไปขวา หากทำการศึกษาการมองภาพ ของคนที่มีวัฒนธรรมการอ่านจากขวาไปซ้าย เช่น พวกอาหรับ และฮีบรู คาดว่าจะมองสาระของภาพในตำแหน่งขวามือเป็นอันดับแรก เช่นเดียวกัน อาร์โนลด์ (Arnold, 1969) ได้กล่าวถึงการจัดตำแหน่งของคำในการออกแบบหนังสือพิมพ์ว่าเขาเชื่อในทฤษฎีของตำแหน่งซ้ายบน (The upper left quadrant theory) ที่ว่าคนที่มีวัฒนธรรม การอ่านและการเขียนหนังสือจากซ้ายไปขวาวจะเริ่มมองสาระในตำแหน่งซ้ายบนก่อน และ มาวโรว์ (Mauro, 1983) ก็พบเช่นเดียวกันว่าตำแหน่งซ้ายบนของหน้าหนังสือสามารถดึงดูดความสนใจให้แก่ผู้อ่านได้ดีที่สุด แต่ การ์เซีย (Garcia, 1981) เสนอว่าตำแหน่งของข่าวสารหรือภาพ ควรจะเป็นตำแหน่งใดนั้นขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของนักออกแบบ

นอกจากนี้ ในเรื่อง ตำแหน่งที่เหมาะสมของสาระในภาพ ได้มีผู้ให้ข้อเสนอแนะ และแนวคิดแตกต่างกันดังนี้

เกลส์ เมคคูน (Gail Mackoon, 1981) ได้เสนอว่า ควรจัดสาระลงในตำแหน่งจากหน้าหรือพื้นหน้า (Foreground) คือ ซ้ายล่าง และขวาล่าง เพราะเป็นตำแหน่งที่ใกล้กับผู้อ่านมากกว่าส่วนอื่น ๆ และเป็นตำแหน่งที่คนจะมองเห็นได้ก่อน

นิเคมป์ (Niekamp, 1971 อ้างถึงใน Hutton, 1973) ได้เสนอว่า น้ำหนักภาพส่วนใหญ่ ควรอยู่ในส่วนครึ่งบนของภาพ แต่ไม่ควรแยกจากส่วนครึ่งล่างของภาพมากเกินไป ตำแหน่งซ้ายล่างของภาพควรมีน้ำหนักน้อยที่สุด

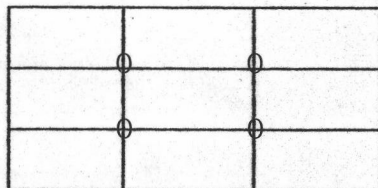
วิททิช และ ชูลเลอร์ (Wittich and Schuller, 1957) ได้อธิบายว่าลักษณะของภาพที่ดี ควรมีความสมดุลของภาพ มีทิศทางของเส้น มีแสงเงาที่ดี และจุดสนใจของภาพ ไม่ควรจัดไว้กลางภาพ ควรจัดไว้ในตำแหน่งอื่นของภาพ จึงจะดึงดูดความสนใจได้ดีกว่าแต่มิได้เสนอว่าควรไว้ในตำแหน่งใด

ชลิพร นัยบ้านด่าน (2525) ได้อธิบายถึงเหตุผลต่าง ๆ ในการวางจุดสนใจในภาพว่า บางคนกล่าวว่า จุดสนใจของภาพควรอยู่ที่จุดศูนย์กลางของภาพ เพราะตามปกติสายตาของมนุษย์ เมื่อมองสิ่งใดมักมองส่วนกลางก่อน การทำให้จุดสนใจอยู่ตรงกลางจะทำให้ผู้ดูภาพสมหวังในทันที แล้วยังทำให้ภาพสมดุลย์อีกด้วย แต่การวางจุดสนใจไว้กลางภาพจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าน่าเบื่อ เพราะธรรมชาติของมนุษย์ ชอบค้นคว้าแสวงหา การมองไปยังส่วนกลาง และพบสิ่งที่ต้องการทันที ไม่เป็นการตอบสนองธรรมชาติของมนุษย์ ถ้าเราเลื่อนจุดสนใจไปอยู่ทางใดทางหนึ่ง อาจทำให้รู้สึกภาพนั้นไม่สมดุลย์ เป็นการละเมิดกฎเรื่องความสมดุลย์ และก่อให้เกิดความน่ารำคาญ แต่ถ้ามองในมุมกลับจะพบว่าสิ่งที่ก่อให้เกิดความน่ารำคาญ แสดงว่าสิ่งนั้นดึงดูดความสนใจได้ เช่นกัน ภาพบางชนิดที่จำเป็นต้องวางจุดสนใจไว้กลางภาพ มักเป็นภาพลายเส้น ภาพลวดลายเรขาคณิต และภาพโฆษณาบางชนิด

ส่วน วนิดา จิงประสิทธิ์ (2529) เสนอว่า การวางจุดสนใจในภาพ สามารถยึดหลักการวางภาพได้ 2 แบบ คือ

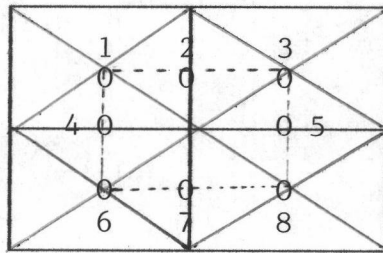
1. ใช้หลักแบ่งภาพออกเป็น 3 ส่วนเท่าๆกัน (Rule of thirds) จุดสนใจในภาพ ควรอยู่บริเวณจุดตัดของเส้นแบ่ง มีให้เลือก 4 จุดดังนี้

รูปที่ 4 แสดงจุดสนใจในภาพที่มีการแบ่งภาพได้จุดตัด 4 จุด

2. ใช้หลักการแบ่งภาพให้ได้จุดตัด 8 จุด ควรวางจุดสนใจไว้ในตำแหน่งจุดตัดตามความเหมาะสม ดังนี้

รูปที่ 5 แสดงจุดสนใจในภาพที่มีการแบ่งภาพได้จุดตัด 8 จุด

แต่ทั้งนี้ ไม่นิยมวางไว้ตรงกลาง เพราะทำให้จุดสนใจ ไม่เด่นเท่าที่ควรเว้นแต่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เท่านั้น

การมองภาพโดยใช้ประสาทสัมผัสทางการรับภาพ แล้วเลื่อนส่งผ่านไปยังสมองเพื่อแปลความหมายตามประสบการณ์ ความคิด มโนภาพ การคาดหมายและทัศนคติเท่าที่มีอยู่โดยทันที หรือเรียกว่าการรับรู้ทางสายตา นั้น กอซน (Goins Jean T., 1958) พบว่าผู้ที่มีความสามารถในการอ่านดี จะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการมองเห็นรูปร่างส่วนรวมของภาพ และขณะเดียวกันจะสามารถดึงรายละเอียดต่าง ๆ ออกมาจากส่วนรวมที่เขามองเห็น ส่วนพวกที่มีความสามารถด้อยในการอ่านจะเป็นผู้ที่มีมองเห็นรายละเอียดเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้นบางคนมองเห็นแต่เพียงส่วนรวม ๆ ทั้งหมด แต่ไม่สามารถแยกแยะรายละเอียดต่าง ๆ ออกมาได้ ในเรื่องนี้ ดวงเดือน ศาสตร์ภักดิ์ (2515) ได้ศึกษาเปรียบเทียบ เด็กไทยเชื้อชาติไทย กับเด็กไทยเชื้อชาติจีน ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจในการอ่านกับการรับรู้ทางสายตา และแบบการคิดให้เหตุผลตามแบบการอนุรักษ์ของเฟียเจย์ ในระดับชั้น ม.1 - ม.5 พบว่าการรับรู้ทางสายตาจะเพิ่มขึ้นตามระดับชั้นเรียน โดยเฉพาะเด็กจีนการรับรู้ทางสายตาเพิ่มขึ้นทุก ๆ ชั้นเรียน แต่สำหรับเด็กไทยบางครั้งการรับรู้ทางสายตาไม่ได้พัฒนาตาม คงอยู่เท่าชั้นก่อน คือ ป.2 มีการรับรู้ทางสายตาไม่ต่างจาก ป.1 และ ป.5 ก็รับรู้ทางสายตาไม่ต่างจากชั้น ป.4 ทั้งนี้อาจเนื่องจากไม่ได้รับการฝึกใช้สายตา ในบางช่วง นอกจากนี้ยังพบว่า เด็กชายและเด็กหญิงไม่มีความแตกต่างกันใน

ด้านการรับรู้ทางสายตาสำหรับเด็กจีนที่มีพัฒนาการการรับรู้ทางสายตาดีกว่าเด็กไทยนั้น อาจเนื่องมาจาก เด็กไทยเชื้อชาติจีนเป็นเด็กสองภาษา เด็กได้มีโอกาสเห็นและเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างภาษาที่ใช้ต่างกัน

3. การจำสิ่งเร้าประเภทภาพ

เนื่องจากการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการจำของบุคคล ดังที่เซอร์เมค (Cermak, 1972) ได้อธิบายไว้ว่า "การเรียนรู้" แท้ที่จริง ก็คือ "การจำ" นั่นเอง เพราะในกระบวนการเรียนรู้ นั้นบุคคลจะต้องเก็บและจำเนื้อหาสาระ และสิ่งที่เป็นความรู้ เข้าไว้ในสมอง แล้วจึงพัฒนาไปสู่ความคิด การตัดสินใจ ที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น ๆ

กระบวนการสนเทศที่คนสสารนั้น เกี่ยวข้องกับเรื่องของการจำได้ในภาพด้วยเซอร์เมค (Cermak, 1972) กล่าวว่า เรื่องการจำภาพได้นั้นมีประโยชน์ และ เกี่ยวข้องกับขอบเขต การศึกษาเรื่องการจำได้ การจำได้ในภาพนั้นหมายถึง ความสามารถในการรับรู้สร้างรหัส เก็บ และรื้อฟื้นความจำจากที่คนสสาร

โคเฮน (Cohen, 1973) พบว่า การจำข่าวสารสาระจากภาพจะจำได้ดีกว่าการจำ ภาษา และได้อธิบายว่า เนื่องจากการจำภาษานั้นต้องใช้วิธีท่อง ในขณะที่การจำภาพไม่ต้องทำ เช่นนั้น และสิ่งเร้าประเภทภาพมีรายละเอียดที่ช่วยในการจำได้มาก ขณะที่สิ่งเร้าที่เป็นภาษาจะ ไม่มีรายละเอียดเหล่านี้เลย (Eysenck, 1977)

ในการผลิตสื่อสำหรับผู้เริ่มรู้หนังสือ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ ด้านสาธารณสุข เกษตร ฯลฯ ตระหนักว่า ความรู้ต่าง ๆ ที่เผยแพร่ทางสิ่งพิมพ์เช่น โปสเตอร์ หนังสือและจุลสารต่าง ๆ มีประสิทธิภาพและถาวรกว่าข่าวสารที่ส่งทางคำพูด หรือสื่อมวลชนอื่น ๆ และผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารได้ค้นพบปัญหาที่ซ่อนเร้นอยู่ในการรับข่าวสารต่าง ๆ โดยผ่าน สื่อมวลชนบางประเภท คือ ประชาชนจะจำสิ่งที่เขาเคยได้ฟังเสียงรื้อยละ 20 จำสิ่งที่เขาได้เห็น และได้ฟังรื้อยละ 50 และการแปรปรวนของข่าวสารข้อมูล ส่วนหนึ่งเกิดจากสภาพการไม่รู้หนังสือ

โดยเฉพาะเมื่อข่าวสารถูกถ่ายทอดโดยผู้ไม่รู้หนังสือ ข่าวสารนั้นมีโอกาสจะเขียนไปได้ร้อยละ 29-57 แล้วแต่ความซับซ้อนของสารนั้น (Asian Cultural Centre for Unesco, 1985) นอกจากนี้ ฟรานเคน (Franken, 1977) พบว่า การจำภาพได้ของเด็ก และผู้ใหญ่อยู่ในระดับสูงใกล้เคียงกัน

เลวีและเลวี (Levie & Levie, 1975) ได้จัดแบ่งเกี่ยวกับทฤษฎีการจำภาพไว้เป็น 2 สมมติฐาน คือ

1. ความจำระบบเดียว (Single system hypothesis) มีหลักว่า ในกระบวนการของสิ่งเร้าที่เป็นภาพ จะมีหลักเกณฑ์ในวิธีการจำ เช่นเดียวกับกระบวนการของการเรียนรู้ในภาษา จุดสำคัญคือ วง หรือ ห่วงภาษา (Verbal loop hypothesis) ที่ใช้ได้ทั้งสิ่งเร้าที่เป็นวจนสัญลักษณ์ และอวจนสัญลักษณ์ โดยจะเปลี่ยนสิ่งเร้าให้เป็นชุดของคำ (A series of words) แล้วเก็บสะสม หรือร้อยพันมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบของคำ และภาษาเพียงอย่างเดียว (Smith and Larson, 1970; Ross, 1970; Cermak, 1971 อ้างถึงใน Lavie, 1973) เช่น การจำได้ในภาพเมื่อคนมองดูภาพมีการรับรู้เกิดขึ้นแล้วจะจำได้ว่าเป็นภาพอะไร โดยจำเป็นคำที่อธิบายภาพนั้นได้ เมื่อต้องการร้อยพันความจำขึ้นมา ก็จะหลุดออกมาเป็นคำอธิบายได้ วิคโควสกี (Wickowski, 1979) ได้ให้ข้อสังเกตถึงความจำระบบเดียวว่า ทักคนสารจะไม่อาจจะจำได้ถูกต้องในรายละเอียด ถ้ามิได้จำหรือระลึกได้ในรูปของคำ ไปวิโอ (Paivio, 1978) อธิบายว่า ห่วงภาษา เป็นกระบวนการของทักคนสารในลักษณะของจินตภาพ โดยแปลงออกมาตามชี้ทางภาษา (Linguistics cues) ทักคนสารจึงเกี่ยวพันกับเรื่องภาษาตามรูปแบบต่าง ๆ

2. ความจำสองระบบ (Dual system hypothesis) เน้นความแตกต่างในการจำระหว่าง กระบวนการของคำกับภาพ โดยจัดแบ่งระบบความจำเป็น 2 ระบบ คือ

1. ภาษาสัญลักษณ์ 2. มิใช่ภาษา - จินตภาพ ทั้งสองส่วนนี้เป็นอิสระต่อกัน และมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันในการทำงาน สารหรือความรู้ทางภาษาจะถูกเก็บและบันทึกไว้เป็นรหัสทางภาษาในขณะที่สาร หรือความรู้ทางรูปภาพและสิ่งที่ไม่ใช่ภาษาถูกเก็บและบันทึกไว้เป็นรหัสทางจินตภาพ (Levie & Levie, 1975) จินตภาพที่เก็บและบันทึกไว้นี้มีลักษณะและเรื่องราวเป็นรูปธรรม ส่วนภาษาจะเก็บไว้เป็นนามธรรม เซอร์เมค (Cermak, 1975) กล่าวถึงเรื่องการจำภาพว่า มนุษย์สามารถจำภาพที่มีรูปทรงอิสระ รูปทรงซับซ้อน และ

รูปทรงที่ไม่มีความหมายภายใต้เงื่อนไขของรหัสภาษาของทัศนสาร ความจำ เป็นความสามารถที่จะระลึกถึงสิ่งเร้าที่เคยเรียนมาก่อนหรือเคยมีประสบการณ์มาก่อน (Adams, 1967) ความจำ เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิต เช่นเดียวกับ ความรู้สึก การรับรู้ ความชอบ การจินตนาการ ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นพฤติกรรมภายใน (Covert behavior) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ผู้อื่นมิอาจสังเกตได้โดยตรงต่างจากพฤติกรรมแบบอื่น ๆ เช่นการอ่านการพูด ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นพฤติกรรมภายนอก (Overt behavior) (ชัยพรวิชชาวุธ, 2520)

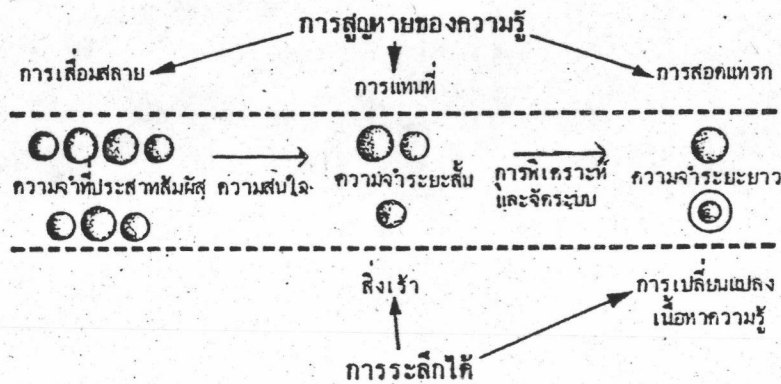
องค์ประกอบของความจำมี 3 ขั้นตอนที่แตกต่างกัน แต่มีความเกี่ยวข้องกัน คือ (Houston, 1976)

1. การเข้ารหัส (Encoding) คือการแปลงสภาพข้อมูลที่ได้รับ ให้อยู่ในรูปแบบพลังงานที่เหมาะสม อาจเป็นจินตภาพ (Visual image) หรือลักษณะของภาษาโดยเลือกเฉพาะบางข้อมูลเก็บไว้ในระบบความจำ
2. การเก็บ (Storage) ข้อมูลที่ผ่านการแปรสภาพโดยการเข้ารหัส และเก็บอยู่ในระบบความจำ สันนิษฐานว่าข้อมูลเก็บไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อสะดวกในการค้นหาเมื่อต้องการเรียกใช้
3. การเรียกคืน (Retrieve) เป็นกระบวนการค้นหาสิ่งที่เก็บในระบบความจำ และเรียกสิ่งที่ต้องการออกมา

หน่วยสำคัญในขบวนการรับข่าวสารข้อมูลประกอบไปด้วย ความจำที่เกิดจากการรับรู้โดยประสาทสัมผัส (Sensory memory) และความจำระยะยาว (Long-term secondary memory) เมื่อประสาทสัมผัสรับรู้ข้อมูลจะส่งสัญญาณมารวมกันที่หน่วยความจำของประสาทสัมผัส การจำข่าวสารในหน่วยความจำนี้จะเสื่อมสลายไปโดยเร็ว แต่ถ้าข้อมูลใดที่ผู้เรียนสนใจข้อมูลนั้นจะเก็บไว้ในความจำระยะสั้น ซึ่งสามารถเรียกกลับหรือระลึกได้ หรืออาจถูกข้อมูลอื่นเข้าแทนที่ ทำให้ข้อมูลเดิมเลือนหายไป ถ้าความรู้ที่นั้นถูกวิเคราะห์อย่างรอบคอบ และมีการจัดข้อมูลลงในแผนของสติปัญญา ข้อมูลนั้นจะถูกย้ายอยู่ในความจำระยะยาว การเก็บข้อมูลในความจำระยะยาว ขึ้นอยู่กับข้อมูลความรู้ใหม่ที่ถูกรบกวนด้วยข้อมูลเดิมที่บันทึกอยู่ในความจำระยะยาวหรือไม่ ถ้าข้อมูลใหม่ถูกรบกวนข้อมูลใหม่ในความจำระยะยาวก็จะบิดเบือนไปจากการรับรู้ของบุคคลนั้น ความสามารถของผู้เรียนที่จะเรียก หรือระลึกเอาความรู้ในระยะยาวออกมาใช้นั้น ขึ้นอยู่กับ

สิ่งเร้าที่ผู้เรียนประสบโดยที่สิ่งเร้านั้นมีความหมายต่อการจัดข้อมูลความรู้ในความจำระยะยาว
เพียงไร (Hultsch, and Deutsch, 1981)

รูปที่ 6 แสดงกระบวนการรับความรู้และการเรียกความรู้มาใช้ (Hultsch, and Deutsch, 1981)

รูปแบบของกระบวนการรับข้อมูลความรู้ เป็นการที่บุคคลแสวงหาและเก็บข่าวสาร
ความรู้ในตัวบุคคลในทุกช่วงอายุหรือทุกวัย หมายความว่า บุคคลในวัยใดก็ตาม ต่างก็มี
กระบวนการที่เกิดขึ้นเหมือนกัน การทำงานของทั้งความจำในระบบประสาทสัมผัสและความจำ
ระยะสั้น ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก แทบจะไม่มี ความแตกต่างกัน แต่ถ้าเป็นความจำระยะยาวแล้ว พบ
ว่า ความสามารถของผู้ใหญ่ในส่วนนี้จะลดถอยลง เนื่องจากวิธีการที่ผู้ใหญ่จัดและวิเคราะห์ข้อมูล
อย่างละเอียดนั้นดีกว่า วิธีการของเด็ก ผู้ใหญ่มักใช้วิธีการจัดข้อมูลไม่กวีวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
จะเลือกใช้วิธีที่เคยได้ผล และยึดวิธีดังกล่าวไปตลอดชีวิต หากพิจารณาอย่างกว้าง ๆ แล้วอาจถือ
ได้ว่า การศึกษาหรือการฝึกหัดที่บุคคลเคยได้รับ หรือเรียนรู้มา ควรจะมีผลกระทบต่อวิธีวิเคราะห์
และวิธีการจัดข้อมูลในกระบวนการรับข่าวสารข้อมูล (วิกอร์ ตัดททุทโธ และรักษา กางกรณ์,
2529)

ประเภทของความจำที่นักจิตวิทยาศึกษากันมาก คือ การระลึกได้ และการจำได้ วิธี
ทดสอบการจำได้ คือ จะต้องแสดงสิ่งของหรือเหตุการณ์ซึ่งเป็นสิ่งเร้าที่ผู้จำเคยประสบมาแล้วต่อ
หน้าผู้จำเพื่อให้เกิดการรับรู้สิ่งเร้าที่อยู่ตรงหน้า เพื่อเปรียบเทียบการรับรู้กับการรับรู้เดิมที่เคยมี

ว่าเหมือนกันหรือไม่ สำหรับวิธีทดสอบการระลึกได้ ใช้เพื่อผู้จำจะต้องพิจารณา อธิบายเนื้อหาสาระในข่าวสารโดยการร้อยพันความจำที่เกี่ยวเอาไว้ตามเนื้อหาเอง การระลึกได้ แตกต่างจากการจำได้ คือการระลึกได้ ผู้จำต้องสร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ จากความจำ ส่วนการจำได้ ผู้จำเพียงแต่อ่านความรู้สึกของตนว่า จำสิ่งที่ปรากฏตรงหน้าได้หรือไม่ (ชัยพร วิชชาวุธ, 2520) คินท์ (Kintsch, 1970 อ้างถึงใน Snowman, 1973) อธิบายถึงความแตกต่างระหว่างการระลึกได้กับการจำได้ โดยใช้ทฤษฎี ความจำสองกระบวนการ (Dual process memory) ว่าการจำได้อยู่ในกระบวนการแรกซึ่งเป็นขั้นย่อยของการระลึกได้ การระลึกได้เปรียบเหมือนกระบวนการขั้นที่สอง และจัดเป็นวิธีการทดสอบความจำที่มีคุณภาพมากที่สุด เพราะสามารถเรียกความจำทุกอย่างที่เก็บไว้ในหน่วยความจำออกมาได้อย่างละเอียด ลอฟตัส และ เบลล์ (Loftus and Bell, 1973) อธิบายว่า หากใช้การทดสอบการระลึกได้กับสิ่งเร้าประเภทภาพ จะระลึกสสารนั้นได้ละเอียดกว่าใช้การจำได้ เพราะจะได้สสารสำคัญในภาพ

ในเรื่องการจำสิ่งเร้าต่าง ๆ ชัยพร วิชชาวุธ (2520) ได้ศึกษาถึงอันดับของการเห็นสิ่งเร้ากับความจำ พบว่า การจำสิ่งต่าง ๆ ของคนเรา ขึ้นอยู่กับลำดับที่ของการมองเห็น คนเราจะจำสิ่งที่เห็นเป็นสิ่งสุดท้ายได้ดีที่สุด รองลงมาเห็นครั้งสุดท้าย ความจำจะลดน้อยลงตามลำดับ ถ้าสิ่งที่เห็นอยู่ห่างจากสิ่งสุดท้ายมากขึ้น ๆ นอกจากนี้สิ่งแรกที่เห็นก็จะจำได้ดี แม้ไม่ดีเท่า 2-3 สิ่งสุดท้ายก็ตาม นอกจากนั้นยังพบว่าความสามารถในการจำ มีความสัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญา บุคคลที่มีระดับสติปัญญาสูง ความจำระยะสั้นจะมีความจำได้มาก ส่วนบุคคลที่มีระดับสติปัญญาต่ำ ความจำระยะสั้นจะจำได้น้อย เกี่ยวกับการจำภาพนั้น ได้มีผู้วิจัยและพบผลที่แตกต่างกัน ดังนี้

ไวท์ไซด์ (Whiteside, 1983) ได้ศึกษาอัตราเวลาที่มีผลต่อการจำภาพและการเคลื่อนที่ของตาในการมองภาพ แบบมัลติอิมเมจ โดยใช้ภาพสไลด์ฉายปรากฏบนจอครั้งละ 3 ภาพ ในตำแหน่งซ้าย กลาง และขวา พบว่าในการมองภาพ คนจะเริ่มมองภาพที่อยู่ซ้ายมือมากที่สุด รองมาคือกลางภาพ ถัดมาเป็นภาพด้านขวา ส่วนการทดสอบการจำได้พบว่า กลุ่มตัวอย่างจะจำภาพที่อยู่ตรงกลางได้ดีที่สุด รองลงมาเป็นภาพด้านขวาและด้านซ้ายน้อยที่สุด

ซิมเมอร์แมน (Zimmerman, 1976) ได้ศึกษาถึงอิทธิพลของสีในภาพที่มีต่อการจำเนื้อหาในภาพ โดยใช้สไลด์ภาพเหมือนจริงสี่ธรรมชาติ กับภาพวาดเหมือนจริงชาวดำให้ปรากฏบน

จอคั้งละ 4 ภาพ ในตำแหน่งซ้ายบน ขวาบน ซ้ายล่าง และขวาล่าง ปรากฏว่ากลุ่มตัวอย่างสามารถจำภาพสไลด์ที่อยู่ด้านซ้ายบนได้ดีกว่าด้านอื่น ๆ ส่วนภาพสีให้ผลทางด้านความจำได้ดีกว่าภาพขาวดำ แต่เมื่อใช้เวลาในการเสนอภาพนาน ๆ ภาพสีและภาพขาวดำให้ผลไม่แตกต่างกันในด้านความจำ สำหรับอัตราเวลาในการเสนอภาพที่มีต่อการจำได้นั้น อาบทิพย์ เจริญรัชต์ (2527) พบว่า อัตราในการเสนอภาพเพื่อให้เกิดการจำได้นั้น ควรอยู่ในช่วง 7-10 วินาทีต่อภาพ

ปาร์ค (Park, 1983) ได้ศึกษาการจำตำแหน่งของภาพ และของคำ ระหว่างวัยรุ่นและคนชรา กลุ่มตัวอย่างวัยรุ่นอยู่ในช่วง 17-24 ปี และกลุ่มคนชราอยู่ในช่วง 60-91 ปี โดยการฉายสไลด์ที่มีภาพและคำให้ปรากฏบนจอคั้งละ 4 ภาพ คือ ซ้ายบน ขวาบน ซ้ายล่าง และขวาล่าง พบว่าการจำตำแหน่งของภาพจำได้ดีกว่าการจำตำแหน่งของคำและวัยรุ่นจะจำตำแหน่งของสาระในภาพได้ดีกว่าคนชรา

วรารักษ์ ชลิตตาภรณ์ (2529) ได้ศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของภาพกับแบบการคิดที่มีต่อการระลึกได้ของนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 3 พบว่า ตำแหน่งขวาล่างของภาพเป็นตำแหน่งที่นักเรียนสามารถระลึกได้ดีที่สุด รองลงมาได้แก่ ตำแหน่งซ้ายบน ถัดมาเป็นตำแหน่งกลางภาพตำแหน่งล่างซ้าย ตำแหน่งขวามุมมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งวรารักษ์ ชลิตตาภรณ์ (2529) เห็นด้วยกับไฮนิก และคณะ วาสนา ชาวหาและชัยพร วิชชาวุธ ว่า (Heinich, Molenda, and Russel, 1982; วาสนา ชาวหา, 2520 อ้างถึงใน วรารักษ์ ชลิตตาภรณ์, 2529) ลักษณะของการมองภาพของคนที่มีวัฒนธรรมการอ่านจากซ้ายไปขวาปกติจะเริ่มมองภาพจากตำแหน่งซ้ายบนเป็นอันดับแรกถัดมาก็ซ้ายล่าง ขวาบน และขวาล่าง ซึ่งเมื่อคนเรามองสาระความจำก็จะเกิดขึ้นในสมอง ดังที่ ชัยพร วิชชาวุธ (2520 อ้างถึงในวรารักษ์ ชลิตตาภรณ์, 2529) ได้ศึกษาถึงอันดับของการมองเห็นสิ่งเร้ากับความจำพบว่า การจำสิ่งต่าง ๆ ของเราขึ้นอยู่กับ การมองเห็นและจะจำสิ่งที่เห็นเป็นสิ่งที่สุดท้ายได้ดีที่สุด

จากทฤษฎีและงานวิจัยดังกล่าว แสดงให้เห็นแนวคิดที่ว่า ตำแหน่งของสาระในภาพ การจำและพื้นฐานวัฒนธรรมนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกัน ดังที่มีการวิจัยพบว่า ผู้ที่มีพื้นฐานวัฒนธรรม การอ่านจากซ้ายไปขวา สามารถระลึกตำแหน่งขวาล่างของภาพได้ดีที่สุด และเป็นที่ยอมรับกันว่า สื่อประเภทรูปภาพมีความสำคัญอย่างมากต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ เพื่อการผลิตสื่อภาพ ที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของสาระในภาพ กับความแตกต่างทางพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีต่อการระลึกภาพได้ของผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ